

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА: ГОРИЗОНТИ І ПРОБЛЕМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

о. Назарій ЗАТОРСЬКИЙ

Щоб зрозуміти епохальність того, що сьогодні відбувається в Католицькій Церкві та що насправді намагається зреалізувати Папа Франциск, слід кинути погляд в історію, яка подасть нам необхідне тло, на якому чіткіше проступлять головні ідеї сьогодення.

600 років тому Західна Церква стояла на порозі грунтовної реформи своєї структури, коли абсолютнона влада папи в сенсі папської монархії, виражена в постуатах буллі Боніфатія VIII *Unam sanctam*, повинна була змінитися колегіальністю, де основну, якщо не вирішальну роль, відігравали б єархи та богослови на чолі з курією. Цей розвиток став підсумком майже сорока років кривавої боротьби та гарячкових богословських пошуків часів Великої папської схизми. Свого найвищого розквіту цей рух досяг під час Констанцького Собору 1414 – 1418 років, під час якого була проголошена вицість Собору над папою. Наступний після нього Базельський Собор мав закріпити ці досягнення. Однак Папа Євген IV вніс сум'яття в цей розвиток, перенісши Собор до італійської Феррари, що розкололо Базельський Собор на тих, які підкорилися папському декретові (а таких була меншість), і тих, які стояли на позиціях того, що потім назувуть конціліаризмом, і відмовилися покинути Базель. Відтак Собор у Базелі продовжив свою роботу, створивши новий розкол у Західній Церкві, де кожна зі сторін намагалася обґрунтувати правильність своєї позиції, для чого було використано певні філософські моделі. Прихильники Базельського Собору аргументували, виходячи з позицій побудо-

ваного на аристотелізмі середньовічного демократизму, основними моделями якого були університети та самоуправні міста, а логіка розвивалася в рамках так званої теорії корпорації (*Korporationstheorie*).

Прихильники папського Собору в Феррарі грали набагато слабшими картами, оскільки на стороні Базельського Собору була більшість єархів Західної Церкви та (явно чи приховано) більшість впливових світських правителів. Суттєво змінили розклад сил представники Візантії та Східних Церков, які для перемовин щодо унії із Західною Церквою (і надання їм такої необхідної військової допомоги проти турків) прибули саме на папський Собор у Феррарі. І тут ми підходимо до головного теоретичного ходу, який забезпечив перемогу Ферраро-Флорентійського Собору. Цей хід провів домініканець Хуан де Торквемада (дядько сумнозвісного іспанського інквізитора). Спершу він вибив ґрунт з-під ніг своїх супротивників, заявивши (цілком слушно), що насправді учасники Базельського Собору не мають жодної легітимації знизу (на відміну від демократичних структур того часу), оскільки в Собору немає належної теорії та механізму презентації. Говорячи спрощено, при скликанні Собору не було ніяких виборів, які дозволили б його учасникам говорити від імені цілого Божого люду, тож учасники Собору представляли тільки самих себе. І Торквемада запропонував контрмодель на основі неоплатонізму, яка спрощено виглядає так: всяка благодать сходить на видимий світ від Бога, а саме через ангельські чини, відтак через папу як

ікону Христа – посередника між світом видимим і невидимим – на церковну єархію, а потім у єархічному порядку – на все людство. Через півстоліття цю модель дуже влучно описали укладачі «Послання Мисаїла», говорячи, що папа розділяє «духовні дарування: тим просвітлення, всім же разом конечно прощення і досконале благословення, у всій на всі церковні чини, начала і власті, а через них же у всі людські духи та уми, виливаючи в них щедро світло богознання на просвітлення їхніх душ». Така модель означає, що всяке просвітлення, пізнання і благодать сходять на все суще в єархічному порядку: найповніше їх сприймає папа, який виступає посередником, через якого ці благодаті спливають на видимий світ, і від папи вони передаються наступним у церковній єархічній драбині, відтак їх приймають світські правителі, через яких згадані благодаті (суттєво необхідні для існування і функціонування людини та суспільства) передаються керівникам нижчого рівня – аж до простих людей. При цьому, що дуже важливо, повнота благодаті та інтенсивність просвітлення з кожним наступним ступенем зменшуються, послаблюються. Звісно, світські володарі не могли не скористатися таким геніальним аргументом, який послужив чудовою основою для централізації їхньої влади, тому перейшли на бік папської партії, забезпечивши разом із представниками Східних Церков перемогу Ферраро-Флорентійського Собору і остаточний занепад Базельського.

В перекладі на просту мову і на повсякденну практику така модель

Папа Франциск

Церкви означає наступне: оскільки ті, що стоять вище в церковній єпархії, просвітлені та освячені більше, аніж ті, що стоять нижче (оскільки нижчі через вищих отримують і благодать, і знання, і просвітлення), то всі рішення повинні бути ухвалені єпархією. Що вищий єпарх ухвалює рішення, то воно слушніше. За цією моделлю будувалися всі церковні структури, апогеем же цього розвитку можна вважати проголошення догми про папську непомильність у 1869 році. А пастві (мирянам) тут відводиться доволі пасивна роль – слухати і з вірою приймати та виконувати те, що говорять і приписують «вищестоячі».

Своєрідною революцією проти цієї моделі став Другий Ватиканський Собор, який не лише наголосив на важливості колегіально-го начала в Церкві і дещо посилив повноваження місцевої єпархії, але й основним окресленням Церкви обрав визначення «божий люд», що висувало на перше місце саме «базу» – мирян. Наступні папи (особливо Павло VI) ішли більш-менш у цьому ж фарватері. Реакція на послаблення централізації прийшла на початку «нульових», вилившись спершу в дискусію між тодішніми кардиналами Йозефом Рацінгером та Вальтером Каспером. Перший стверджував пер-

винність, а відтак вищість (в тому числі й у сенсі повноважень) Все-ленської Церкви (*Universalkirche*) над місцевою, другий стверджував протилежне: первинною, а відтак важливішою, є місцева Церква (*Lokalkirche*). Можна вважати, що з обранням кардинала Рацінгера на папу перемогла консервативна партія, яка серед іншого намагала-ся знову посилити централізацію в Католицькій Церкві.

Однак із вибором на папський престол кардинала Бергольйо, який обрав собі ім'я Франциск, до влади прийшов прихильник децен-тралізації. Перший дзвінок про це пролунав одразу ж в день його обрання, коли, вийшовши до народу, Франциск промовив: «...перш, ніж епископ (Риму, тобто Папа) благословить народ, помоліться, щоби Господь благословив мене». Така заява новообраниого Папи в момент представлення, коли аудиторія його слухачів є найширшою (оскільки можна гарантувати, що ці слова передадуть усі інформагенції, включно зі світськими), була сприйнята як програма. І програма ця свідчила, що для нового понтифіка первинним є народ – від народу ѹде легітимація єпархії, народ вимолює благословення, в тому числі для найвищого єпарха – Папи Римсько-го. А якщо благословення єпархія приймає за молитвами народу (а не лише народ за молитвами єпархії), то це мало б потягнути за собою й зміну в розподілі повноважень у Церкві. Ці кілька слів новообраниго Папи дали підставу припустити, що він представляє іншу еклезіаль-ну модель, аніж його попередник. Модель, де, як і в теорії демократії, джерелом влади є народ.

Якщо перший дзвінок був відносно невинним і його на бажання можна було списати на певний тип особистої побожності Папи, то другий дзвінок був уже навіть не дзвінком, а мав звучати для прихильників централізації (насамперед для представників папського двору – курії) як набат – дзвін на сполох. Ідеться про те, що в рам-

ках підготовки до Надзвичайного синоду з питань сім'ї, перша сесія якого відбулася восени 2014 року в Римі, з ініціативи Папи Франциска провели безпрецедентне опитування думки мирян із тих питань, які мали розглядатися на синоді. Єдиною аналогією цього є опитування, проведене серед єпископів Католицької Церкви перед проголошенням догми про Внебовзяття Божої Матері Папою Пієм XII у 1950 році. І тут проступає основна відмінність між двома опитуваннями і моделями Церкви, які лежать у їх основі: якщо раніше опитували тільки єпископів (цілком у дусі неоплатонівської теорії про більшу просвітленість єпархії), то тепер опитування мало охопити широкі маси вірних, що означало б просвітлення і богознання, а відтак необхідність участі в ухваленні рішень, належить і простим вірним. Апогеем цього розвитку стали виступи мирян перед учасниками першої сесії синоду. А вже за кілька місяців пролунає, як виглядає, третій дзвінок, коли представники мирян будуть допущені до участі в другій сесії синоду, запланованій на осінь 2015 року. До речі, монотонне галасування навколо питань, які розглядалися на синоді (особливо стосовно більшої відкритості Церкви до представників ЛГБТ), показало, що більшість світських мас-медіа (як вітчизняних, так і західних) настільки одержимі словом «гей», що пропустили основний хід конем – рух у напрямку зміни структури управління Церквою і зміщення центру ухвалення рішень.

Що ж саме відбувається? Як виглядає, Папа Франциск чудово розуміє, що Католицька Церква з її абсолютном папським монархізмом, успадкованим із XV століття від Ферраро-Флорентійського Собору, стоїть на нині «самотнім динозавром» не лише серед розвинутих демократій і конституційних монархій західного світу, але й у порівнянні з новими де-

мократіями країн Латинської Америки, себто країн, у яких проживає найбільша кількість її вірних. Особливо в розвинутих суспільствах спостерігається мовчазне ігнорування великою частиною пастви офіційного вчення Церкви, в тому числі й щодо питань моралі. Справді, як можна сподіватися, що переважно доволі освічені миряни Європи чи Північної Америки сліпо виконуватимуть приписи в речах, щодо яких їх не питали? Як можна від них вимагати беззастережного послуху керівникам, яких вони не обирали? На тлі глобальної

Франциска, і з огляду на активний та пасивний спротив системи (тобто щоб Франциск не вмер надто рано або щоб його «не вмерли» не лише в сенсі гальмування його ідей, але й цілком буквально, коли смерть Папи зупинить цей процес).

Питання є у теоретичній базі. Наприклад, відразу постають запитання: наскільки легітимним буде рішення про участь народу в ухваленні рішень, спущене згори, без участі народу, згідно з традиціями папського монархізму? Чи можна перевести структуру в нову систему, застосовуючи механізми старої, перейти на демократію недемократичними методами, не питаючи думки «демосу»? В будь-якому випадку питання легітимації церковної єпархії знизу є фактично одним із двох основних викликів у сучасному житті Церкви (про другий виклик – в наступному дописі). Ідеться не лише про вплив мирян на якісні теоретичні питання чи їх представництво на синодах. Через свою жахливу неефективність реструктуризації потребує ціла управлінська система Католицької Церкви, яка була сформована і досі функціонує як феодальна структура: найвищому сюзеренові (папі) присягають на вірність вищі аристократи (недарма ж єпископів називають «князями Церкви»), на вибір яких папа має безпосередній вплив і яким надає певний наділ (єпархію). Відтак ці надають «у лен» (або «феод» – як це називалося в середні віки) дрібніші наділі (парафії) своїм лицарям (священикам). І як у добу Середньовіччя, холопам (парафіянам) заборонено покидати своє село (заборона парафіянам приймати основні Таїнства без відома парафії, до якої вони приписані через місце народження та проживання), а лицарям – переходити на службу до іншого феодала без згоди свого власного. Побудована на неоплатонівській моделі Ферраро-Флорентійського Собору структура Церкви в основних своїх рисах виглядає так: нижча ланка не

перемоги моделі демократії модель абсолютної монархії в Церкві виглядає в очах пересічного громадянина й мирянина доволі сумнівно (звідси, до речі, й велика кількість теорій про Церкву як знаряддя підкорення та маніпуляції масами). Судячи з усього, Папа Франциск своїми діями намагається цю ситуацію відповісти, змінивши структуру ухвалення рішень через намагання відновити демократичне начало, яке існувало в ранній Церкві. Питання в тому, чи це йому вдається, і наскільки? Понад те, чи зможуть Папа і його соратники запропонувати конкретний реалістичний механізм, який залучить мирян до ухвалення рішень, в тому числі кадрових, як-от обрання єпископів та інших представителів? І це не лише питання часу: і з огляду на вік

має (і не може мати за визначенням) безпосереднього впливу на вибір вищої (оскільки нижчі в єпархії менш просвітлені та сповнені благодаті), тоді як вища ланка має безпосередній вплив на формування і долю нижчої. Справді, ані парафіяни не вибирають собі священика (чи серед наявних священиків пароха), ані священики не мають впливу на вибір свого єпископа, ані єпископи не мають впливу на вибір папи.

Звісно, в сьогоднішньому урбанізованому й глобалізованому світі з надзвичайно високою мобільністю та шаленою внутрішньою і зовнішньою міграцією населення така система не може більше функціонувати, як це було в середні віки. Очевидною є й неефективність феодальної системи управління в постмодерну добу, адже в такій системі відсутні і здорові конкурентія (конкурс на посади), і прозорість у ухваленні кадрових рішень. Тож така система тайті у собі небезпеку корупції, чутки про яку (через брак згаданої прозорості) завжди виникатимуть навіть при найчеснішому підході до висвячення кандидатів і розподілу посад. Окрім того, така система формує в духовенства типову для феодального ладу каstoffу ментальність із характерним для неї відчуттям власної вищості над каствою «непосвяченіх» (мирян), що, серед іншого, перешкоджає об'єктивному розслідуванню та усуненню зловживань з боку духовенства (вопіючий приклад – Marcial Maciel. Ті, що читають німецькою, можуть змалювати собі всі наслідки каstoffової ментальності зі статті «Marcial Maciel Degollado Der falsche Prophet» у FAZ). Але заковика в тому, що вирішити проблему демократизації Церкви, а відтак і проблему зміни структури її управління, неможливо без вирішення іншої ключової проблеми – проблеми ініціації, яка і є тим другим (а за своєю важливістю фактично першим) основним викликом сьогодення, про який згадувалося вище. А це означає лише одне – далі буде.

*Продовження читайте
в наступних числах «Патріархату»*

«МОЛИТОВНЕ ЖИТТЯ МАЄ БУТИ ЧАСТИНОЮ РЕАЛЬНОГО ЖИТТЯ ВІРНИХ», – О. ВАСИЛЬ РУДЕЙКО

Нещодавно у видавництві Українського Католицького Університету побачила світ нова книга присвячена літургійному богослов'ю. Її автор, заступник голови Патріаршої літургійної комісії УГКЦ, о. д-р Василь Рудейко. Книга є цікавою з багатьох оглядів, але перш за все тому, що літургійна молитва, це та царина навколо якої зосереджено більшість часу вірних, який можна було б назвати «практичним виявом церковності». Пропонуємо читачам коротку розмову з автором, яка обов'язково буде цікавою як священикам так і вірним, як фахівцям так і тим, хто просто цікавиться богослужінням Церкви.

Останній підручник з літургійного богослов'я в Україні вийшов ще перед Другою світовою війною. Тому просто необхідно було написати нове актуальне видання. В ньому я намагався не просто вузько брати власну літургійну традицію, викласти її, але хотів поставити нашу літургійну традицію в ширший традиційний контекст. Згадую літургійні родини, які існують, розвиток самого поняття «літургіка», «літургійне богослов'я» тощо. З того огляду підручник теж є новаторським, бо те, що робилося дотепер, висвітлювало лише одну традицію. Звичайно, ніхто раніше не показував, що є ще римо-католицька традиція, вірменська, а для Львова, приміром, важливо їх теж відобразити, рівночасно показуючи унікальність нашої традиції поряд із іншими.

Думаю, що підручник у принципі є новим, бо не пам'ятаю, щоб у нас виходили праці, які складались би із серії наукових статей. Він виглядає побудованим за системою підручника, але насправді це наукові статті до конкретних тем, читаючи які, студент втягується в культуру наукової роботи, бачитиме, що стаття поділена на підрозділи, що існує таке поняття, як посилання, що є й ширша література, є просто культура наукового висловлювання, не така, як у

звичних підручниках, де ми бачимо просто підсумок теми і список літератури. Саме це є інноваційним. На Заході вже є багато прикладів такого типу підручників, а в нас вони ще не традиція.

Я цілеспрямовано працював над тим, щоби підручник не став «енциклопедією знань з літургійного богослов'я». Він радше має на меті започаткувати дискусію, яка оперуватиме не поняттями магічності (бо в більшості випадків у нас так стається). В літургійних дискусіях ми скочуємося до алего-рично-символічного магізму, нібито священик робить щось таке, внаслідок чого стається чудо, або до рубрицистики, мовляв, якщо ми не дотримуємося того і того припису, то літургія недійсна, що теж є певним магізмом. Моїм завданням було до одинадцяти тем, розглянутих у підручнику, просто накреслити загальні схеми, подати літературу, показати, що уже в цьому напрямку напрацьоване, над чим ще можна глибше працювати і започаткувати ширшу дискусію. Звичайно, цей текст є більш академічного, університетського рівня. Хоча я намагався писати його так, аби середньостатистичний священик міг його прочитати і зацікавитися конкретною тематикою, чи навіть вірні могли побачити, що в житті Церкви існує така ділянка, що вона